

УДК 39(=161.2):2-382-468.6:908(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2024.158.5>

Аліса ДАНИЛЕВИЧ, канд. іст. наук, асист.
ORCID ID: 0000-0002-7813-1209
e-mail: danilevich_78@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОБУТОВІ ВІРУВАННЯ УКРАЇНЦІВ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ ЗНАХАРІВ

Вступ. Актуальність дослідження статті полягає в тому, що побутові вірування та практики українських знахарів є важливою складовою української культури та традиційної медицини. Побутові вірування відображають культурні та історичні аспекти суспільства та методи, за допомогою яких люди розуміли світ навколо себе та взаємодіяли з ним у повсякденному житті.

Методи. Використано загальнонаукові методи – історичний, культурологічний, соціологічний та системного підходу, які дали змогу здійснити всебічний аналіз та оцінку історичного контексту означеної теми. Комбінування цих методів дослідження дало змогу отримати комплексне розуміння побутових вірувань українських знахарів та їхню роль у сучасному суспільстві.

Результати дослідження побутових вірувань українських знахарів показали, що ця практика має глибокі корені в українській культурі та традиціях. Дослідження також показало, що побутові вірування українських знахарів ХХ століття часто поєднуються з християнськими традиціями, що свідчить про синкретичний характер цієї практики. Знахарі використовують молитви, ікони та інші християнські символи разом зі своїми власними ритуалами та обрядами.

Висновки. Побутові вірування українських знахарів відображають глибокі культурні та історичні зв'язки, а також потребу людей у духовному та енергетичному цілюванні. Ці вірування відіграють важливу роль у житті сучасного українського суспільства, допомагаючи людям знаходити підтримку та лікування в традиційних методах. Дослідження може внести вагомий внесок у підтримку та збереження традиційних методів лікування, які передаються з покоління в покоління. Вивчення цієї теми дасть змогу краще зрозуміти способи лікування та підтримки здоров'я, які використовуються в українському суспільстві.

Ключові слова: вірування, магія, побут, цілителство.

Вступ

Побутові вірування українців є комплексом вірувань та знань про матеріальний і духовний світ, про його походження, структуру та місце людини в ньому. Цей народний світогляд іноді називають народною філософією, але насправді це поглиблені знання про сакральний світ, що ґрунтуються на суперечливих міфологічних і релігійних віруваннях та магічних елементах. Ці аспекти трансформуються у різних сферах життя суспільства: у фольклорі, народному мистецтві, будівництві, святкуваннях та обрядах, народній медицині.

Під впливом природних умов, соціальних явищ і політичних подій у культурі кожного етносу формуються певні традиції, правила поведінки, звичаї, світогляд та накопичуються знання. Вірування як складова народних знань почала зароджуватися в суспільстві людей, що проживали на території сучасної України з давніх часів. Первісна медицина, заснована на емпіричних дослідженнях та спостереженнях природи, поступово розвивалася та передавалася від покоління до покоління. З нагромадженням цього досвіду виникала окрема група людей, для яких вірування ставали не лише заняттям, але й професією, основним способом життя. На теренах Київської Русі такі люди відомі як "знахарі", "цілители", які використовували рослини, мінерали, тваринні продукти, виконували обряди та замовляння. Дослідження показують, що народні методи лікування на території сучасної України відрізняються різноманітністю етнічних та етнорегіональних форм, способів приготування ліків та їх застосування.

На основі світогляду були сформовані побутові вірування, які відображалися у різних аспектах повсякденного життя людей: 1. Вірування у захист від лиха (амулетів, оберегів або ритуалів для захисту від негативних впливів або лиха). Віра в те, що носіння певного оберегу може захистити від лиха або недоліків. 2. Вірування у щастя та благополуччя. Для цього треба було зробити певні дії або обряди, які допоможуть привернути щастя та благополуччя у життя; віра в те, що певні

ритуали або традиції можуть принести удачу або успіх. 3. Вірування у здоров'я та довголіття: використовували певні трави, ритуали або звичаї, що можуть допомогти зберегти здоров'я та довголіття; певні рослини мають цілющі властивості або що певні обряди можуть забезпечити довге та здорове життя.

Особливе значення в системі вірувань і побутових звичаїв мають знахарі – люди, які наближені до розуміння сакрального, володіють знаннями про природу та цілюще слово і використовують для лікування людей, захисту від нечистої сили. Слід відзначити, що діяльність знахарів зазнала змін до та після приходу християнства в Україні, що суттєво відрізняється як за методами лікування, так і за світоглядним підґрунтям. До приходу християнства знахарі використовували різноманітні магічні практики, заклинання, амулети, трави та різні ритуали для лікування хвороб. Вони вірили в силу природних енергій, духів і магічних засобів, які могли впливати на здоров'я людини. Знахарі були важливими фігурами в спільноті, які володіли знаннями про трави, магію та ритуали.

Після приходу християнства багато з магічних практик знахарів було визнано як суперечні християнській вірі та заборонено церковною владою. Знахарі втратили свою популярність та авторитет, оскільки християнська церква ввела свої методи лікування та ритуали, які базувалися на молитвах, покаянні та вірі в Бога як великого Лікаря. Після приходу християнства знахарі стали сприйматися як вороги церкви та вороги віри, і їхні практики були часто засуджені як суперечні християнським цінностям. Багато з магічних методів лікування було заборонено, і знахарі втратили своє колишнє впливове становище в суспільстві. Тому різниця в діяльності знахарів до та після приходу християнства полягає в зміні світогляду, методах лікування та ставленні до магічних практик.

Вивчення знахарства включає аналіз широкого спектра питань, пов'язаних з усіма її складовими елементами. Це охоплює дослідження уявлень про будову та

© Данилевич Аліса, 2024

функції організму людини, сприйняття причин виникнення хвороб, поглядів на роль народних лікарів, методів діагностики та профілактики захворювань, різноманітних лікувальних засобів. Цей комплекс включає в себе широкий асортимент ліків рослинного, тваринного та мінерального походження, методів фізіотерапії та дієтотерапії, що відображає багатство та різноманітність підходів до лікування в народній медицині. Уявлення українців формувалися на основі аграрної магії та культу предків, але християнська релігія вплинула на світогляд народу, який вбирав, тлумачив та адаптував інформацію у обряди, вірування та релігійні практики, які у науці відомі як народне або побутове православ'я.

Мета та завдання дослідження. Мета полягає в аналізі та розкритті вірувань, обрядів і практик, які використовували українські знахарі у XX ст. Завданням дослідження є вивчення й розуміння специфіки та еволюції побутових вірувань українських знахарів у контексті сучасного світу.

Методи

Літературний аналіз включав огляд наукових джерел і статей на тему побутових вірувань українців у XX ст. на прикладі знахарів. Аналіз літератури дав змогу: 1. Проаналізувати систему давніх побутових вірувань українців. 2. Визначити та охарактеризувати поняття "знахар" та роль у суспільстві. 3. Розглянути побутові вірування знахарів, які стосувалися XX ст. та їхній зв'язок з релігією.

Антропологічний метод використано для аналізу культурних практик, символів та ритуалів, пов'язаних з побутовими віруваннями українських знахарів. Завдяки цим методам можна розглядати вірування в контексті культурного середовища та взаємодії з іншими аспектами культури.

Культурно-історичний метод використано для поглибленого аналізу історичних джерел, літератури та архівних матеріалів, що стосуються знахарства в Україні. Ці методи дають змогу вивчити еволюцію та зміни в побутових віруваннях українських знахарів протягом часу.

Соціологічний метод дозволив вивчити соціальні аспекти побутових вірувань українських знахарів, такі як соціальний статус, взаємодія із суспільством та традиційною медициною.

Результати

Побутові вірування – це переконання, традиції та звичаї, які виникають у побуті людей і передаються з покоління в покоління. Це можуть бути різні заборони, повір'я, обряди, які впливають на повсякденне життя людей. Побутові вірування можуть бути пов'язані з різними сферами життя, такими як здоров'я, щастя, родина, робота; можуть мати як позитивне, так і негативне значення для людей, впливаючи на їхні дії та рішення.

Протягом тисячоліть минулого давні культури мали систему певних вірувань, які базувалися на спостереженнях, що стало передумовою для розвитку народної медицини. Це була найстаріша форма медицини, відома людству, яка базувалася на природних речовинах і загальному лікуванні людини, а не тільки хвороби. Цей досвід накопичувався, збагачувався та використовувався науковою медициною. У кожному народі існували свої традиційні методи лікування, які передавалися з покоління в покоління. Історичні корені побутових вірувань та народної медицини відіграли важливу роль у становленні офіційної медицини, яка ґрунтувалася на експериментах та матеріалістичній філософії.

Українці XX ст. мали багато побутових вірувань, пов'язаних зі здоров'ям та лікуванням, які часто включали

в себе використання послуг знахарів. Знахарі були широко відомі в українському суспільстві як люди, які мали особливі здібності до лікування за допомогою трав, закладів і ритуалів.

Дослідження побутових вірувань в етнографічному контексті розкриває ключові аспекти етнологічних питань, пов'язаних з походженням та еволюцією світоглядних уявлень та народних знань українців. Унікальність народних методів лікування, способи приготування ліків, їх різноманітність та використання відзначаються різноманітними етнічними та регіональними варіаціями. Вивчення цих аспектів є плідним матеріалом для порівняльних аналізів та виявлення етнокультурних зв'язків між різними народами.

Побутові вірування відображають традиційну культуру, де поєднуються емпіричні знання, лікування словом, місцеві спостереження та побутові вірування. Етнографічний підхід до вивчення цієї проблеми охоплює аспекти, такі як уявлення про фізіологію людини, захворювання, методи діагностики та профілактики, класифікація лікувальних засобів.

Побутові вірування та традиції повинні зберігатися від справжніх носіїв етнічних фітотерапевтичних знань і поширювати їх раціональний досвід та досягнення. Цей досвід розвивався взаємодіючи з природою і дійшов до наших днів. Найбільше збереження вірувань та традицій несли знахарі. Система побутових вірувань знахарів може бути досить складною і різноманітною, але включають такі основні аспекти:

1. Віра в силу природних і магічних сил. Знахарі вірять у те, що вони можуть використовувати природні та магічні сили для лікування та захисту від негативних впливів.

2. Використання трав та амулетів. Знахарі використовують різні трави, рослини та амулети для лікування та захисту від хвороб і негативних енергій.

3. Ритуали та обряди. Знахарі проводять різноманітні ритуали та обряди, які спрямовані на відновлення рівноваги та енергії в людині.

4. Віра в духовний світ. Знахарі можуть вірити в існування духів, які можуть впливати на життя людей, та спілкуватися з ними для отримання поради та допомоги.

З часів перших цивілізацій було цілительство, яке в різних народів у різні періоди практикували шамани, чаклуни, відьми, жерці, знахарі. Здавна знахарство було поширене серед різних народів і спочатку не відрізнялося від народної медицини. Знахарі виступали як перші лікарі та фармацевти. У Стародавній Русі до XVIII ст. основними консультантами з використання лікарських засобів були мандрівники, знахарі та волхви. З плином часу збільшувалася кількість знань про ліки.

Особливо активно інформацію про лікувальні трави збирали та систематизували ченці. Почали з'являтися перші рукописні праці з лікознавства (травники), такі як травник "Ізборник Святослава" (1073) та "Благопрохладний вертоград" (1534). В основі знань цих лікарів-ремесників лежав віковий досвід народної емпіричної медицини з додаванням елементів містичного характеру, що випливало з тогочасного світогляду. Знахарі вважалися посередниками між людиною і таємними силами природи, які могли впливати на долю людини. Сфера їх діяльності включала суспільні магічні обряди та цілительство (Яремчук, 2020).

Знахарі використовували свої початкові знання про цілющі властивості рослин, продуктів тваринного походження та мінералів, а також свій досвід у наданні допомоги хворим та у догляді за ними. Вони мали репутацію не лише як лікарі, але й як маги, здатні не лише

вилікувати, але й наслати лихо. Знахарі старалися підтримувати у народі уявлення про свою всемогутність і силу, що відіграло важливу роль у психотерапії пацієнтів: вони повіряли в здатність знахаря і це покращувало результати лікування.

Серед побутових вірувань українців була поширена вербальна магія, яка відіграла важливу роль у цілительстві. Багато замовлянь містили елементи стародавнього язичницького досвіду. Вони віддзеркалювали часи, коли людина вбачала природу як живу істоту, вшановувала її та зверталася за допомогою до небесних світил, води, землі як до могутніх сил, що могли захищати від лиха, хвороб та допомагати у вилікуванні. Люди зверталися до потойбічних сил, до небесних світил, тварин або предметів у сподіванні на допомогу та захист (Швидка, 2021). Знання та вміння знахарів передавалися з покоління в покоління, частіше за все у межах однієї родини, і зберігалися протягом століть. Отже, знахарство – це комплекс аутентичних культурних практик, що засновані на розгалуженій базі вербальної магії, ритуалів та тісно пов'язане з православ'ям.

Загалом побутові вірування українців ХХ ст. стосовно знахарів відображали глибокі традиції та віру у потужну силу природи та магії, яка може допомогти людині у розв'язанні її проблем. Основні вірування українських знахарів включали в себе кілька ключових аспектів:

1. Природна енергія. Знахарі вірили в те, що природа має потужну енергію, яка може бути використана для лікування та захисту від хвороб і лиха. Вони використовували рослини, трави та інші природні матеріали для створення лікарських засобів та амулетів.

2. Магічні обряди та заклинання. Знахарі використовували різноманітні обряди, заклинання та ритуали для викликування певних сил та енергій для лікування або захисту. Вони вірили в те, що певні слова та дії можуть мати потужну магічну силу.

3. Символіка та амулети. Знахарі використовували різні символи та амулети для захисту від лиха та відшукання щастя. Ці амулети можуть бути виготовлені з різних матеріалів, таких як метал, дерево або камінь, і мали захищати людину від негативних впливів.

4. Віра в потужність духовних сил. Знахарі вірили в те, що є духовні сили, які можуть впливати на здоров'я та благополуччя людини. Вони використовували свої здібності та знання для взаємодії із цими силами для досягнення певних цілей. Ці основні вірування українських знахарів відображають їх глибокий зв'язок з природою, магією та духовним світом, які вони використовували для допомоги людям у розв'язанні їх проблем та покращенні їх життя.

Одним з популярних вірувань було переконання в тому, що знахарі можуть вилікувати хвороби, які не змогла вилікувати традиційна медицина. Знахарі використовували різноманітні методи лікування, які базуються на вірі в силу природи, магію та енергетичні взаємодії. Одним із ключових вірувань українських знахарів є ідея про те, що хвороба може бути результатом порушення гармонії між людиною та природою. Вони вважають, що за допомогою ритуалів, трав і заклинань можна відновити цю гармонію та вилікувати хворобу.

Люди зверталися до знахарів з різними проблемами – від фізичних недуг до психічних та емоційних проблем. Народна медицина українців поєднувалася зі знахарством, що передбачало віру в надприродні здібності обізнаних людей впливати на перебіг процесів хвороби та її лікування. Вони вважалися експертами у сфері магії та енергетики, а їхні послуги були дуже цін-

ними в українському суспільстві. В лікувальних практиках знахарі використовували обряди, замовляння і часто зверталися за допомогою до стихій – води, землі, вогню для захисту від лиха та відшукання щастя. Відзначимо, що віра у стихії (наприклад, священний вогонь та вода) є пережитком давноминулих язичницьких часів, і продовжувало відігравати важливу роль серед знахарів, що зберегло елементи традиційного світогляду після появи християнства.

Наприклад, знахарі вважали, що вогонь і дим є найефективнішими засобами для очищення та в проведенні різноманітних обрядів. Серед звичайних способів використання властивостей вогню було приготування їжі та підігрівання зілля для хворого. Рани, які не загоювалися, обпікали вогнем або розпеченим ножом; також за допомогою вогню вилікували туберкульоз. Попіл використовували для присипання ран або для лікування синців, травм. За допомогою диму або обкурювання лікували зубні та вушні болі, відлякували злих духів та хвороби (Леньо, 2014).

Димом відлякували злих духів та хвороби, очищували енергетику людини, приміщення, зверталися до духів за підтримкою. Іншим методом було обкурювання димом спаленим волоссям: брали пасмо від особи, що перелякалася або від тієї людини, через яку виник страх. Якщо причиною страху була тварина, використовували дим від її шерсті. Ще одним способом було обкурювання наляканої дитини або дорослого димом страхополоху (або не треба колюча) – рослина, наділена антимікробними, потогінними, жарознижжувачими та седативними властивостями. Під час обдимування хворих та переляканих осіб брали освячену свічку, дим якої обкурював саму особу або приміщення. Окрім викурювання переляку, вогонь, дим або попіл застосовували, щоб вплинути на стан людини. Ними лікували не конкретну хворобу, а комплекс симптомів – ломота м'язів, застуда, які тривали довгий період часу (пів року, рік або більше).

За віруваннями предків вода була найбільшим даром неба для Матері-Землі, яка оживляла та робила її плодючою. У язичництві розрізняли воду на чоловічу та жіночу. Чоловіча вода – це дощова та "небесна" вода, а жіноча – "земна", вода з криниць, колодязів та снігових джерел. Саме "небесна" вода могла запліднити землю, поєднуючись із "земною" водою. Отже, за своїми магічними властивостями вогонь та воду використовували від нечистої сили та на позбавлення негативного: вогонь спалює, а вода змиває та топить напасть злих духів. Для предків вода була священною і обожнювалася. Після приходу християнства, зіцілювальну силу мала орданська, стрітенська, благовіщенська або купальська вода (Сидоренко, 2017).

Для лікування головного болю, хвороби очей використовували дощову воду або купання навесні під час першої грози. Для зцілення духу, хвороби шкіри брали Купальську воду. Або, щоб одужати хворому, потрібно було скупатися в річці в Купальський день до сходу сонця.

Особливу увагу у знахарстві мають магічні слова та замовляння з багатою традицією та значенням; такі практики відображали віру в силу слова та вплив психологічного стану на фізичне здоров'я. Важливо зазначити, що використання магічних слів та замовлянь пов'язане з віруваннями та культурними традиціями і не завжди має наукове підґрунтя. Знахарі шанобливо ставилися до слова та глибоко вірили, що необережно вимовлене слово може "накликати" біду або принести успіх, благополуччя. Слово було настільки ж матеріаль-

ним, наскільки й інші дійсно реальні предмети, залучені до замовлянь (Швидка, 2021).

Функції замовлянь є прагматичними та утилітарними, ґрунтуються на вірі в магічну силу проголошених слів; замовляння приговорювали для досягнення певного результату, такого як вилікування хворого, залучення взаємності у коханні, виклик дощу або відворот граду. Багато замовлянь містять елементи стародавніх язичницьких вірувань, що відображають часи, коли людина віддавала шану природі, молилася їй та зверталася по допомогу до небесних світил, води та землі як до сил, що можуть протистояти лиху та хворобам, зцілювати недугу. Звертання до потойбічних сил, різних явищ і предметів було поширеним у народній традиції.

У початковому вигляді ритуали замовлянь відзначалися язичницькими символами, але з поширенням християнства поступово вони були замінені іменами християнських святих. Сучасні українські заговірні тексти суттєво пройшли християнську трансформацію, оскільки виникла проблема зміни статусу особи в замовляннях. Ці ритуали тепер перетворені на молитву, під час якої людина благає (а не закликає) Бога про милість та допомогу. Головною активною особою стає вже не людина, а Бог, який має волю допомогти або відмовити людині, що стає лише прохачем через посередника.

Ці слова та заклинання вважалися потужними засобами, які можуть допомогти вилікувати хворобу або зняти негативні впливи. Магічне слово часто використовували для активзації певних засобів лікування або для привертання позитивної енергії. Це може бути спеціальне слово, фраза або заклинання, яке вимовляється з певною інтенсивністю та вірою в його силу. Магічне слово може бути використане для зцілення, захисту від злого ока або для виклику певних сил.

Замовляння в народній медицині – це спеціальні ритуали або обряди, які виконуються з метою вилікування або захисту від хвороби. Ці замовляння можуть включати в себе використання різних предметів, трав, символів або магічних дій. Замовляння можуть бути пов'язані з виконанням певних обрядів, молитов або заклинань, які спрямовані на відновлення здоров'я або виведення негативної енергії. Наприклад, для проведення ритуалу від висипів на обличчі, спалювали тканину червоного кольору з конопель або льону безпосередньо над ураженням місцем із супровідною молитвою (Шуляк, 2016).

Знахар підбирав певну формулу для лікування з характерним прикладом "магії чисел" (наприклад, цифра 9 символізує завершення процесу, дії). Магічна формула замовляння починалася із звернення до духу хвороби, а кількість повтору мала компульсивний характер для гіпнотичного ритму. Усі втручання знахаря відбуваються всередині світу, який складається з образів, утворюючи текст замовлення. За допомогою прикметників лікар розкриває систему "духа хвороби". Ця система має генетичний характер, оскільки пояснює типи бешихи від їх походження – від вітру, недоброго ока, чарів. Після цього знахар "закликав" дух хвороби і видавав наказ покинути тіло (Бондаренко, 2016).

Також у побутових віруваннях фігурують різні предмети та глиняний посуд. Відомості про застосування знахарями глини для лікування різних хвороб у літературі етнографічних джерел небагато, але є поодинокі випадки. Наприклад, в горах немало ядовитих гадюк (інша назва лойка), тому існує замовляння саме від укусу. Для цього знахар клав під ноги осикову тріску і 9 раз промовляв замовляння: *"ТЬфу, тьфу, тьфу, счізай! Господи, помагай! Був лой та лойка, та вийшов*

на глину, А з глини на траву, а з трави на росу..." (Метка, 2014).

Слід зауважити, що більшість замовлянь слід було проговорювати швидко та пошепки, а молитва читалася повільно та голосно. У текстах замовлянь часто зустрічаються лексеми на позначення тварин нижнього водно-підземного світу, що віддзеркалює уявлення про землю і космос, живу і неживу природу.

Здебільшого глиною лікували зовнішні захворювання (хвороби шкіри, нариви), а не внутрішні. Також глину брали на виготовлення ляльок й проведення маніпуляцій (забивання осикових кілків чи їжачкових голок), спрямованих на "напускання болі" або причарування. Глину як один із найпоширеніших природних мінералів в українській медицині використовували в побуті широко. Глина була в нагоді для лікування зовнішніх хвороб, жару або простудних захворювань. Цей мінерал вважали хорошим засобом для полегшення стану людини при укусах ядовитих плазунів для загоєння ран. Лікування глиною – з найдавніших методів народної медицини, що знайшло широке визнання у офіційній медицині. Ліки або зілля готували в череп'яних виробах або глиняних горщиках: для підігріву, кип'ятіння, розтоплення інгредієнтів. Якщо вимагала рецептура, горщик був придатний для тривалого контакту з полум'ям або жаром, завдяки своїм властивостям. Також акцентується увага, що для виготовлення ліків треба були нові горщики, які ставали в нагоді під час пережарювання складових частин ліків, що утворювали порошок.

У знахарській практиці часто використовували віск, адже цей продукт з біоенергетичного погляду, це збір інформації: бджоли збирають інформацію з усіх квітів та з тієї місцевості, де вони ростуть і приносять до вулика. Воском лікують або знімають стреси; на воскові фіксуються минулі й майбутні думки людини, різні події негативного характеру, які відбувалися не за волею людини. При роботі з воском під час лікування недужих також використовують молитви, вибір залежить від того, яку хворобу будуть лікувати і духа якої хвороби будуть визивати, залежить від коду замовляння: чи підкріплюється цей дух іменем святим у замовлянні (Барна, 2019).

Таким чином, система побутових вірувань знахарів будувалася на таких принципах: 1. Вірування в те, що знахар може вилікувати хворобу за допомогою трав і заклять. Наприклад, знахар може порадити відвар з певних трав або виконати ритуальні дії для покращення здоров'я. 2. Вірування в те, що знахар може відвернути лихо, захистити від негативної енергії або принести удачу за допомогою амулетів, талісманів або магічних предметів. 3. Вірування в те, що знахар може передбачити майбутнє або розкрити таємниці за допомогою карт, гадання або інших методів дивинації.

Отже, знахар перш за все був лікарем, у своїй практиці використовував зцілювання за допомогою традиційних засобів і магічних прийомів. Природжені знахарі, наділялися надприродними якостями, оскільки народжувалися під особливою планетою. Ті ж особи, які бажали оволодіти цією майстерністю, мали укладувати ці знання від носіїв або пройти магічну посвяту.

Соціальні позиції знахарства в його історичному розвитку розглядають як дві грані одного конфлікту – між знахарством і церквою та між знахарством і медициною. У сучасному суспільстві прояви цього конфлікту набувають нові форми, однак вихідний зміст протиріч не змінюється. Знахарство зберігає свій особливий статус, об'єднуючи традиції народного християнства з практиками народного цілительства. Незважаючи на те,

що медицина і знахарство належать до різних сфер реальності, бар'єр між ними не виглядає непереборним. У медичних колах все частіше підкреслюється необхідність звернення до досвіду народного життя як одного із способів гармонізації фізичного і духовного стану особистості.

Розуміння соціальної значущості різних форм знахарства і тієї ролі, яка відводиться знахарям у суспільстві, вимагає виходу за межі якогось одного наукового методу. В ідеалі це має бути інтегральне міждисциплінарне дослідження, яке б поєднувало методи різних наук. Вихідною ушкодністю як у теоретичному, так і в практичному плані будуть страждати спроби розгляду соціальних аспектів знахарства у відриві від його прагматичної та медико-біологічної складової, без урахування його ролі у духовному житті суспільства та його значущості як культурної спадщини. Крім того, ставлення дослідника до знахарства не може бути вільним від ціннісних оцінок, тобто в цій галузі дослідник не може залишатися ідеологічно нейтральним до предмета свого дослідження і, так чи інакше, в його оцінках відображатиметься індивідуальне розуміння питань віри.

Проблему знахарства слід розглядати в контексті його історичної взаємодії з релігією. Це одна з найбільш проблемних сфер взаємодії офіційної християнської традиції з народними формами християнства. Кроскультурні дослідження знахарства, сформованого у сфері впливу інших релігій, є додатковим джерелом відомостей, які частіше не скасовують, а, навпаки, підкреслюють духовну складову цієї проблеми.

Дискусія і висновки

Дискусії з даної теми є актуальними, оскільки в Україні традиції побутових вірувань та знахарства мають глибокі корені і є важливою частиною культурного спадку. Деякі можливі аспекти для обговорення цієї теми можуть включати: 1. Історія та традиції знахарства в Україні: дослідження походження та розвитку знахарства в українській культурі, включаючи різноманітні методи лікування та вірування, пов'язані з цим. 2. Роль знахарів у сучасному українському суспільстві: обговорення впливу знахарів на сучасне українське суспільство, їхню популярність та вірування людей у їхні здібності. 3. Ефективність та безпека методів знахарства: аналіз ефективності та безпеки традиційних методів лікування, які використовуються знахарями, порівняно з сучасною медициною. 4. Взаємодія знахарів та медичних працівників: обговорення взаємодії між знахарями та медичними працівниками, можливість співіснування традиційної та сучасної медицини. 5. Культурний контекст та спадщина: розгляд впливу побутових вірувань українських знахарів на культурний контекст та спадщину України. Зазначені дискусії можуть допомогти краще зрозуміти роль та значення знахарства в українському суспільстві, а також сприяти обміну думками та поглядами на цю тему.

Знахарство відображає глибинні соціальні зміни, що відбуваються у свідомості українського населення протягом останніх століть. Погляди та концепції знахарів спрямовані на подолання обмежених матеріалістичних уявлень про сутність людини, прагнення до самореалізації та підтримку розвитку через знання та співпрацю з природою. Розвиток та вдосконалення системи знахарських уявлень і методів знахарської практики сприяють підвищенню рівня адаптації особистості шляхом компенсації деяких особистісних рис, подолання невротичних симптомів та поліпшення перебігу психосоматичних розладів. Знахарська практика часто приносить позитивні

результати завдяки використанню свого психотерапевтичного компонента. Комплекс питань знахарства як народної медицини, їхніх структурних компонентів та розвитку передбачає майбутні дослідження щодо уявлень про фізіологію людини, розуміння походження хвороби, методів діагностики та профілактики захворювань, лікувальних засобів. Вивчення побутових вірувань та діяльності знахарів з погляду впливу на здоров'я, світогляд окремої особи та суспільства загалом становить важливу проблему, яка вимагає уваги сучасності.

Список використаних джерел

- Барна, Б. (2019). *Скарбниця практичного знахарства від пращурів*. Лотос. <https://www.megakniga.com.ua/catalog/knigi/ezoterika/3-klasaz/7441/barna-skarbnitsya-praktichnogo-znahrstva-vid-prashchuriv-kniga-kupit-tsenakupiti-tsina-lotos-kod-isbn-9786177588183.html>
- Бойко, О. (2022). *Специфіка замовлянь як різновиду вербальної магії*. Твори. https://www.researchgate.net/publication/372410353_Specifika_zamovlan_ak_riznovidu_verbalnoi_magii
- Бондаренко, С. К., Заїка, С. М., & Рудь, О. М. (2016). Лікувальні замовляння в ізюмському районі: внутрішня форма і логіка функціонування. *Вісник Харківського нац. у-ту ім. В. Каразіна*, 23, 75–79. https://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/visn_ua/23/08_bondarenko_zayika_rud.pdf
- Горбаненко, С. А. (2020). *Побутова магія східних слов'ян за археологічними даними: нариси*. Наукова думка. https://www.researchgate.net/publication/345807156_Gorbanenko_S_A_red_2020_Pobutova_magia_shidnih_slov%27an_za_arheologichnimi_danimi_narisi_Kiiv_Nauk_dumka_2020_176_s_Gorbanenko_S_A_ed_2020_Household_Magic_of_the_Eastern_Slavs_According_to_Archaeologica
- Кучера, Т. М. (2016). *Релігієзнавство*. КНЕУ. <https://core.ac.uk/download/pdf/197270159.pdf>
- Леньо, П. Ю. (2014). Використання вогню у народній медицині українців Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2(33), 123–126. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/2247/1/ВИКОРИСТАННЯ%20ВОГНЮ%20У%20НАРОДНІЙ%20МЕДИЦИНІ%20УКРАЇНЦІВ.pdf>
- Метка, Л. (2014). *Глина й глиняний посуд в українській народній медицині (XIX – початок ХХІ століття)*. АСМІ. https://issuu.com/yuriygerasimenko/docs/book_metka
- Наконечна, Т. (2021). Побутова магія східних слов'ян. *Народознавчі зошити*, 5(161), 1287–1289. <https://nz.lviv.ua/archiv/2021-5/28.pdf>
- Радиш, Я. Ф. (2015). Українська народна медицина як національний феномен: генеза та перспективи розвитку (до проблеми державного управління у сфері народної медицини і цілительства). *Інвестиції: практика та досвід*, 12, 63–71. http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2015/16.pdf
- Руснак, Н., Струк, І. (2023). Паремії зі словом на позначення природних явищ у світлі наївної картини світу українців. *АПСНІМ*, 1(35), 96–99. <http://e-apsnim.bsmu.edu.ua/article/view/284349>
- Сидоренко, С. В. (2017). Розвиток народної та монастирської медицини Київської Русі. *Міжнародної науково-практичної конференції "Духовність та милосердя в сучасній медичній практиці" з нагоди 140-річчя від дні народження В. Ф. Войно-Ясенецького* (с. 249–253). ДЗ "ДМА". https://www.researchgate.net/publication/327720619_Rozvitok_narodnoi_ta_monastirskoi_medicini_Kiivskoi_Rusi
- Федіна, О. (2023). Українські паремії та сталі вирази: відродження мовної традиції. *Наукові записки*, 205, 224–229. <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/175161>
- Швидка, Н. В. (2021). Магія слова в українських замовляннях. *International scientific and practical conference*, 70–73. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/106/2855/6141-1?inline=1>
- Швидкий, С. М. (2011). Знахарі української Слобожанщини кінця ХХ – початку ХХІ ст. (традиційне і сучасне). *Збірник наук праць Слов'янського держ. пед. у-ту*, 98, 265–273. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5216/Shvydkiy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Шуляк, С. А. (2016). Нижній водно-підземний світ у текстах українських замовлянь. *Studia Linguistica*, 9, 380–386. <https://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2016-9-380-386-Shulyak-S.A.pdf>
- Яремчук, С. С. (2020). *Релігійні практики в сучасному суспільстві: інституціональний контекст: монографія*. Чернівці: нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5980/1/Yaremchuk.%20Monograph%202020.pdf>

References

- Barna, B. (2019). *A treasury of practical medicine from the ancestors*. Lotus [in Ukrainian].
- Boyko, O. (2022). *The specificity of orders as a type of verbal magic*. Tvory [in Ukrainian].
- Bondarenko, S. K., Zaika, S. M., & Rud, O. M. (2016). Healing orders in the Izyum district: internal form and logic of functioning. *Visnyk of the Kharkiv National named after V. Karazina*, 23, 75–79 [in Ukrainian].
- Fedina, O. (2023). Ukrainian paremies and stable expressions: revival of linguistic tradition. *Scientific notes*, 205, 224–229 [in Ukrainian].

Gorbanenko, S. A. (2020). *Household Magic of the Eastern Slavs According to Archaeological Data: Essays*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Kuchera, T. M. (2016). *Religious studies*. KNEU [in Ukrainian].

Lenno, P. Y. (2014). The use of fire in folk medicine of Ukrainians of Transcarpathia. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 2(33), 123–126 [in Ukrainian].

Metka, L. (2014). *Clay and earthenware in Ukrainian folk medicine (19th – early 21st centuries)*. ASMI [in Ukrainian].

Nakonechna, T. (2021). Household magic of Eastern Slavs. *Narodoznavchi zoshyty*, 5(161), 1287–1289 [in Ukrainian].

Radysh, Y. F. (2015). Ukrainian folk medicine as a national phenomenon: genesis and development prospects (on the problem of state management in the field of folk medicine and healing). *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 12, 63–71 [in Ukrainian].

Rusnak, N., Struk, I. (2023). Paremia with the word for natural phenomena in the light of the naïve picture of the world of Ukrainians. *APSNIM*, 1(35), 96–99 [in Ukrainian].

Shvidka, N. V. (2021). The magic of words in Ukrainian orders. *International scientific and practical conference*, 70–73 [in Ukrainian].

Shvidky, S. M. (2011). Healers of the Ukrainian Slobozhanshchyna of the late 20th – early 21st centuries (traditional and modern). *Collection of scientific works of the Slavic state. ped. university*, 98, 265–273 [in Ukrainian].

Shulyak, S. A. (2016). The lower water and underground world in the texts of Ukrainian orders. *Studia Linguistica*, 9, 380–386 [in Ukrainian].

Sydorenko, S. V. (2017). Development of folk and monastic medicine of Kyivan Rus. *International scientific and practical conference "Spirituality and mercy in modern medical practice" on the occasion of the 140th anniversary of the birth of V. F. Voyno-Yasenetskyi* (p. 249–253). DZ "DMA" [in Ukrainian].

Yaremchuk, S. S. (2020). *Religious practices in modern society: institutional context: monograph*. Chernivtsi national University named after Yu. Fedkovycha [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 30.06.24
Прорецензовано / Revised: 16.07.24
Схвалено до друку / Accepted: 16.09.24

Alisa Danylevych, PhD (Hist.), Assist.
ORCID ID: 0000-0002-7813-1209
e-mail: danilevich_78@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HOUSEHOLD BELIEFS OF UKRAINIANS IN THE 20TH CENTURY ON THE EXAMPLE OF HEALERS

Background. The relevance of the research of the article lies in the fact that everyday beliefs and practices of Ukrainian healers are an important component of Ukrainian culture and traditional medicine. Household beliefs reflect the cultural and historical aspects of a society and the methods by which people understood the world around them and interacted with it in their daily lives.

Methods. The article uses general scientific methods – historical, cultural, sociological and systemic approach, which made it possible to carry out a comprehensive analysis and assessment of the historical context of the given topic. The combination of these research methods made it possible to obtain a comprehensive understanding of everyday beliefs of Ukrainian healers and their role in modern society.

Results. The results of the study of everyday beliefs of Ukrainian healers showed that this practice has deep roots in Ukrainian culture and traditions. The study also showed that the everyday beliefs of Ukrainian healers of the 20th century are often combined with Christian traditions, which indicates the syncretic nature of this practice. Healers use prayers, icons, and other Christian symbols along with their own rituals and ceremonies.

Conclusions. The household beliefs of Ukrainian healers reflect deep cultural and historical connections, and also reflect people's need for spiritual and energetic healing. These beliefs play an important role in the life of modern Ukrainian society, helping people to find support and treatment in traditional methods. Research can make a significant contribution to the maintenance and preservation of traditional healing methods that are passed down from generation to generation. Studying this topic will allow a better understanding of the methods of treatment and health support used in Ukrainian society.

Keywords: belief, magic, household, healing.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.